

ДЕКІЛЬКА ЗАУВАЖЕНЬ ДО ОДНОГО СЛОВНИКА

(рецензія на "Російсько-український геодезичний словник")

Нешодавно, в 1994 році, геодеаична громадськість України отримала довгоочікуване видання - "Російсько-український геодезичний словник". Його укладачі (Пан'юко Т.І., Літинський В.О., Моторний В.А.), використавши вагомий доробок ентузіаста української геодеаичної науки і нейтомного трудівника в створенні українських геодеаичних термінів покійного А.Д.Моторного і до-

*Російсько-український геодеаичний словник. Головне управління геодеаїї, картографії та кадастру України. К., 1992.

складання карти, складення карти (с.314, 12 ан.*). Але тут же в дужках є ще слова: упоряджування, виготовлення, які треба розглядати як певного роду синоніми чи замінники основних слів. Однак ці слова не виражаюту суті того творчого процесу, який у виготовленні карти є лише його складовою частиною. Суть що виражає словосполучення складання карти. А слово упоряджування тут є гайве, непідходяще, що підтверджується тлумаченням його і похідних від нього слів хоч би в Словнику української мови (СУМ), т.Х, 1979, с.466-467. Однак це слово є домінуючим в деяких словосполученнях, пов'язаних зі складанням карт, як, наприклад, оригінал карти упорядкований (с.208), оригінал упорядкований на твердій основі (с.207), упорядкований оригінал (с.314). Дікаво, що на одній і тій самій сторінці (с.208) майже поряд розташовані два словосполучення, в яких російські слова *составительский* і *составленный* передані як упорядкований і створений, а на с.118 карта, составленная... передано як карта, складена... Також словосполучення корректура составительских работ передано як коректура упорядніх робіт (с.133), монтувань составительский оригинал карти передано монтувати упорядкований оригинал карти тощо.

Треба висловитись і щодо передачі українською мовою російського слова видимость і похідних від нього слів. На с.34 це слово українською мовою записано як видимість, що й вірно. Але араау тут же російське слово видимый передано українською словами: поаірний, видимий, видний. Найкраще, на нашу думку, слову видимый відповідає українське слово видимий, а не поаірний, однак це слово фігурує майже у всіх українських словосполученнях зі словом видимый (наприклад, с.45: высота видимая - высота поаірна; с.55: горизонт видимый - горизонт поаірний; с.149: лінія видимого горизонта - лінія поаірного горизонту; с.165: место видимое - місце поаірне; с.182: наклонение видимого горизонта - накінення поаірного горизонту; с.208: ориентир видимый - орієнтир поаірний та ін.). В "Русско-украинском словаре" ("Радянська школа", К., 1975) слово видимый записане як видимый (с.56), а в СУМ, т.VI, 1975, с.817 слово поаірний тлумачиться як такий, що "насправді не існує, уявний". Що ж тоді означає "уявний орієнтир"?

*Означає номер гніздового словосполучення аниу, а не номер рядка.

Віданачимо також, що в словнику практично відсутні слова-терміни топографо-геодезичної спрямованості, які подаються звичайно у вигляді покажчика наав об'єктів, що можуть скорочуватись при зображенні цих об'єктів на топографічних планах і картах. Ці покажчики скорочень переважно є додатками до умовних знаків відповідних масштабів*. Так, в амісті такого покажчика "Условных знаков" для карти масштабу 1:10 000 (с.120-133) є багато слів і словосполучень, які в словнику не значаться. Наприклад, із 28 наав об'єктів під літерою А покажчика записано в словнику лише 6, а 37 наав об'єктів на букву Б - 16, а 36 наав об'єктів на букву В - 14, а 41 наави об'єкта на букву Г - 13. Подібна картина спостерігається в словнику при розгляді слів подальших букв абетки.

Вважаємо, що наявність усіх слів і словоополучень цих покажчиків в даному словнику безперечно збагатило би його аміст і ці слова (словоополучення) в українському авченні могли б використати укладачі покажчиків скорочень україномовних умовних знаків для топографічних планів і карт, що тепер складаються.

В словнику зустрічаються неточності, що для нормативного словника, на який він претендувє, м'яко кажучи, неприпустимо. Так, на с.189 і 195 Нероїда і Оберон отримали ранг астероїдів, коли це насправді супутники планет (перший - Нептуна, другий - Урана). Біля слів "Європа" і "Місяць" слід було вказати, що це також супутники (перший - Юпітера, другий - Землі). Слід сказати, що із 15 супутників Сатурна відмічено в словнику 6, до того ж біля слова Діона (с.69) не подано, що це супутник, а із 5 супутників Урана згадано тільки Оберон. За яким принципом адійсновався відбір наав супутників для розміщення їх в словнику - невідомо.

Віданачимо й те, що для загальноприйнятих міжнародних геодезичних термінів, як, наприклад, екер, не треба було підшукувати якісь інші, не завжди вдалі слова. Тим більше, що в українських, раніше виданих підручниках і посібниках з геодезії, аокрема в "Основах топографії" Я.А.Шувалова, 1956 р., написаного доволі чистою українською мовою і призначеної для студентів

*Условные знаки для топографических планов масштабов 1:5000, 1:2000, 1:1000, 1:500. М., 1989; Условные знаки для топографической карты масштаба 1:10000. М., 1977.

педагогічних інститутів, слово *екер* залишилось *екером*, а в даниму словнику як друге запропоновано незадокументоване слово *кутівниця*.

Теж відчувається неврахування термінологічних напрацювань, узагальнених в підручнику "Теорія помилок і спосіб найменших квадратів" П.Т.Бугая, 1960 р. Першою чергою привертає увагу слово *врівноважування*, що асоціюється із принципом штучної залежності, тому не слід було замінювати термін *врівноваження*, яким вже користуються кілька поколінь геодезистів, бо агаданий підручник, враховуючи його високу якість, був визнаний всіма кафедрами українських вищих навчальних закладів. А може, замість *врівноважування* краще використати слово *вирівнювання*?

Віданачимо, що, не дивлячись на багатство української мови, чомусь два російські терміни, тобто склон і ужлен передаються тут одним словом *схил*.

І ще одне зауваження. У словнику трапляються слова, які з російської мови на українську перекладено невірно, а тому вони не передають суті перекладеного слова. Звернемось до прикладу. На с.123 словника розташовані поряд два російські слова *клиномер* і *клинометр* передані українською мовою як *клиномір* і *клинометр*. Друга складова частина цих двох слів означає, що тут мовиться про вимірювання (метр, грецьке: метрон – міра, метрео – вимірюю) і, налевно, це стосується приладів, за допомогою яких щось вимірюється. І справді, це прилади, що служать для вимірювання накилу укосів насипу, бо перша частина слова походить з грецької мови *кліно*, що означає *накиляю*. Отже, українською мовою ці два слова треба було записати як *клиномір* і *клинометр*, а не як *клиномір* і *клинометр*, основою яких служить слово *клин*, що означає ділянку землі чи клинець, або *клин*. Щоправда, в інших словниках, як в "Словнику іншомовних слів" (Головна редакція УРЕ, К., 1974), "Українсько-російському автошляховому словнику" І.П.Федовича (Державний університет "Львівська політехніка", Львів, 1995) останній термін записаний як *клинометр*, що й вірно. У таких і подібних випадках варто враховувати лексичне значення слова, його етимологію.

У словнику наявні й інші неточності та малоагроумілі словосполучення, а то й просто друкарські помилки. Для прикладу розглянемо гніздове слово *задел* (с.78), яке українською мовою передано як *заготівка*. В СУМ, т. III, 1972, с.89 *заготівка* означає те саме, що й *заготовля* і *заготовка*, а *заготівля* свою чер-

гою означає дію із значенням *заготовляти*. Одним словом, український відповідник російського слова *задел* стосується тут *заготівлі*, як, скажімо, *заготівлі лісу, заготівлі кормів тощо*, а це зовсім не відповідає слову російському. Чи не краще звучить, наприклад, *обсяг робіт* (*земляних, картографічних, ...*) від *об'єму робіт* (*земляних, ...*), що в словнику відповідає гніздовому словосполученню *объем работ* (*земляных, картографических тощо?*). Що означають такі словосполучення (с. 84): *делать допуск, делать заливку тощо*, переклад яких українською мовою звучить як *робити допуск (?)*, *робити заливку*? Можливо, що такі і подібні їм словосполучення зустрічаються в російській геодезичній літературі, але це ще не означає, що їх треба подавати в словнику, бо нерідко це можуть бути просто професійні "жаргонізми". Що, наприклад, означає *аэстриона грунтовая* (с. 82)? Не заважи дотримуватися абетковий принцип запису російських гніздових слів, що до певної міри ускладнює пошук в словнику потрібного слова. Так, на с. 14 слово *ассамблея* розміщене після *ассиметрия, ассиметрия перед аспирацией, астагирование* між *ассамблея* і *ассортимент*. Чому слова *аллюзиальная равнина* записані в словнику після слова *алфавит* (с. 10), а *модели* після *а. стандартная* (с. 16) (можливо, в першому випадку треба було подати повністю слово *атмосфера?*), *баас ломаный* після *баас ортонормированный* (с. 20), *бассейн купальныи* перед *бассейн крытыи* (с. 22), *заимовидимость* після *заимодействие* (с. 33), *вибриограф* після *вibrированіе* (с. 34), *виаирная марка* після *виаирная ось* (с. 35) та ін.? Таких прикладів у словнику чимало.

Є в словнику ще й не зовсім обґрунтовані нововведення: *прочит* - має відповісти російському *отсчет* (с. 218), *полиск* (с. 23) - рос. *блик, картування* (с. 118) - рос. *картирование* (термін, який в ДСТУ 2757-94 помічений як недозволений для вживання), *лісник* (с. 145) - рос. *лесок, вискова лінія* (с. 214) - рос. *отвесная линия, коли* в ДСТУ 2393-94 *прямовисна лінія, дошка пошани* (с. 73) - рос. *доска почета* тощо. Цікаво, а яких міркувань останній об'єкт удостоївся місця в словнику...

I, нарешті, про друкарські помилки, яких у словнику також не бракує. Можна сказати, що на кожні сто сторінок припадає більше десяти помилок, а на деяких сторінках їх є по дві-три (с. 94, 126, 163, 203, ...). Навіть (напевно через недогляд)

дані про спонсора, що фінансово підтримав видання цього словника, подано в передмові невірно (фонд Сореса замість фонд Сороса).

І ще одне зауваження стосується відсутності наголосів у словах української частини словника. Дуже часто трапляється, коли користувач, для якого українська мова є рідною, вагається, який склад у тому чи іншому слові наголошений, а що вже говорити про російськомовного читача, для якого даний словник повинен бути призначений першою чергою. Дуже корисним було б таке подання в цій же правій половині сторінок словника родових, а якщо потрібно, то й наступних відмінків гніадових слів, бо для певної частини цих слів такі відмінки відсутні. Адже у переважній більшості такого роду словників це практикується.

А останнє зауваження стосується оформлення словника. Книжка надрукована на добром папері, що сьогодні для книжкових видань слід вважати великим раритетом. Однак графічне його оформлення, як ми думаємо, повинно бути кращим. щодо компонування рисунка обкладинки, то можна сказати, що воно є простим (і, може, це й добре!). Однак замість рисунка, якість його виконання викликають певні застереження. Виникає питання, що це за "парад" букв і за яким принципом вони подаються на рисунку? Розглядаючи другий і третій рядки, бачимо, що це початкові букви російської абетки (в там, наприклад, літера Е). Що ж тоді означають перший і четвертий рядки? А це також літери російської абетки, лише без букв Е, що підтверджується літерою Э на четвертій сторінці обкладинки. Виникає питання, чому треба було подавати аж чотири рядки російського алфавіту? Чи не краще було, дотримуючись цієї композиції, подати двома рядками російський і український алфавіти, тим більше, що це є російсько-український словник? Тоді може знайти більше місце для так і до кінця не реабілітованої літери Г, яку, до речі, не використано при написанні багатьох слів у цьому словнику (агрегат, ґрунт, ґамма, Гаусс*, ґанок, ґравіювання та ін.).

Підсумовуючи нашу рецензію, хочеться, однак, ще раз наголосити, що укладачі виконали великий обсяг доволі копіткої роботи, щоб скласти вагалі непоганої якості словник обсягом

*В україномовній статті О.М.Марченка, Е.М.Евсеєвої, М.Д.Йосипчука ("Геофізичний журнал", т.17, 2, 1995, с.65) це прізвище записано з одним с, тобто Гаус.

17 000 фахових слів і словосполучень геодезичної спрямованості. Висловлені тут деякі зауваження не слід сприймати як недоброзичливу критику, але як такі, що можуть бути враховані в процесі вдосконалення амісту словника, коли настане потреба в наступному його перевиданні.